

dorgyülés emlékére. A gondos szervezést, sok fáradságot és figyelmet végül *Gáspár-Hantos Géza* főtktár köszönte meg a helyi csoport tagjainak, a FEFAG valamennyi dolgozójának és ünnepélyesen vonta be az egyesületi zászlót.

DR. SZEMERÉDY MIKLÓS:

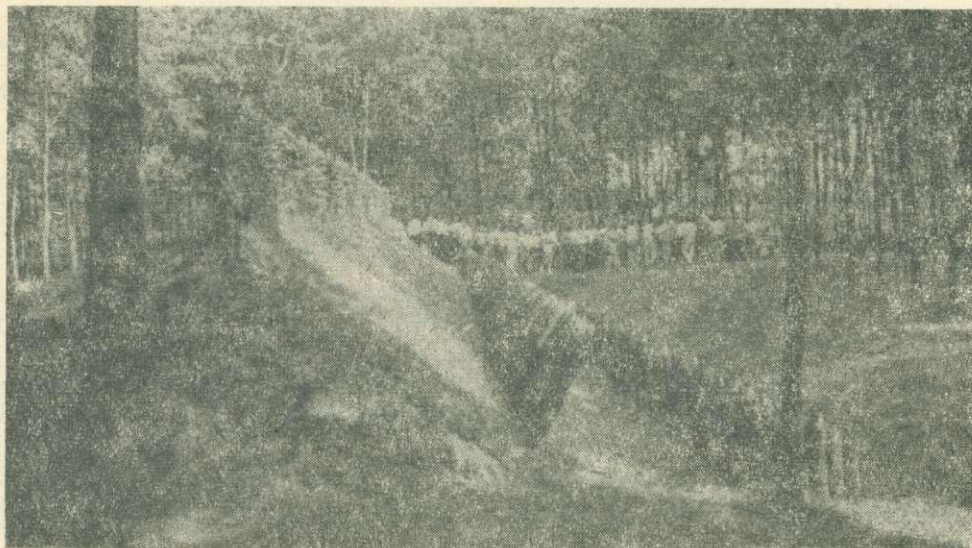
Tájtörténet

Debrecen a Nagy-Alföld keleti részének természetes és hagyományos gazdasági és kulturális központja, hazánk harmadik legnagyobb városa. A Nyírség és a Hajdúság, e két, egymástól sokban eltérő táj határán fekszik. A várostól nyugatra elterülő, gazdag televényű lösztakaró hazánk egyik legtermékenyebb mezőgazdasági vidéke. A várostól északkeletre és keletre a Nyírség homokbuckás, hajdan erdőslápos, gyenge termőképességű területe található.

A XII. században már templomos falvak álltak Debrecen helyén, a XIII. században pedig már kilenc falut említ a krónika. A tatárjárás a debreceni falvakat elpusztította, de a visszaszivárgó lakosság azokat újra felépítette. E falvak földesura akkor *Rafain* bán volt. A bán leszármazottainak, a debreceni Dózsáknak, egészen a XV. századig tartó virágzása idején több faluból alakult ki Debrecen, amely hamar megindult a polgárosodás útján. 1361-ben kapta meg a bíróválasztás jogát. Innen számítjuk városi történelmét. A bíró-, majd a papválasztási, törvénykezési, vásártartási jogokkal rendelkező, vámkedvezményben részesülő Debrecen kiváltságos mezővárosi rangra emelkedett.

1450-től 1507-ig, több mint fél évszázadon át, a Hunyadi család Debrecen földesura. Ezen időkből származnak az első írásos emlékek Debrecen erdeiről. *Mátyás király* 1460-ban, Budán kelt oklevelében utasítja itteni hivatalnokait, hogy apja és általa a debrecenieknek adományozott erdők használatában a városbelieket ne háborgassák.

Az 1462. december 17-én, Budán kelt oklevélben már szorososan Debrecenhez tartozó erdőkről történik említés. Ezen oklevél szerint ezekben az erdőkben a város lakóinak haszonvételi joga már régen fennáll és az oklevél ezen jogaikban a város polgárait megerősíti. A Hunyadiak alatt Debrecen számos újabb kiváltsághoz jutott. A várost 1458-ban mentesítették a kamarai nyereség fizetése alól. *Mátyás*

Szarmata sáncrendszer egy rekonstruált szakasza a parkerdőben

király 1459-ben megerősítette a jobbágyok Debrecenbe költözésének szabadságát. A középkor legjelentősebb kiváltságát, az árumegállítást jogát, 1477-ben kapta meg a város.

A mohácsi csatát követő évtizedekben a város fokozatosan megszerzi a környező, elnéptelenedett falvak területeit, megveti roppant földbirtokainak alapját. Nagy kiterjedésű határa adománybirtokokból, vásárolt és zálogbirtokokból halmozódott fel. Az ország három részre szakadása után Debrecen sajátos politikát folytatott a három országrész határán; fizetett a töröknek, az erdélyi fejedelemnek, sőt az elmenekült földesuraknak is, hogy sarcot ne vegyenek a városon. A kézművesek munkája, a kereskedők leleményessége, a polgárok szorgalma rendszeresen előteremtette a súlyos összegű váltságdíjakat, ajándékokat.

A XVII. század végére megbomlott az erők egyensúlya, s Debrecen rohamos hanyatlásnak indult. A török és osztrák rablótámadások következtében tönkrement a város gazdasága. Az állandó háborúk miatt megszűnt a távolabbi vidékekkel és országokkal folytatott gyümölcsöző kereskedelmi kapcsolatok lehetősége. Ezekben az években Debrecenben az ipar visszafejlődött; a kereskedelem fontossága csökkent. A város lakosságának új lehetőségeket kellett keresnie. Ezért fellendítették a mezőgazdasági termelést és jelentős méretűre fejlesztették az állattartást. A hajdani ipari és kereskedőváros agrárjellegűvé válik. E fejlődésre a lehetőséget a város óriási, 96 720 ha-os határa biztosította. E hatalmas kiterjedésű területen kiváló szántók és mérhetetlen nagyságú hortobágyi legelők mellett jelentős erdők is álltak, amelyek egyre nagyobb szerepet játszottak a város életében. Ezek az erdők különböző időkben és más-más módon kerültek a város használatába.

1538-ban *Báthory Zsigmond* — Debrecen akkori földesura — adott ki új adománylevelet a „Nagyerdőről” és „Apafáról”. A XV. és XVI. században lehetősége nyílt a városnak az erdők területének növelésére is. Bár a várost, mint „földesurat” az 1542. évi, 36. törvénycikk meggátolta örök tulajdonjog szerzésében, azonban ideiglenes zálog címén módja és lehetősége volt birtokainak növelésére. A debreceni erdők zöme is zálogos eredetű. A zálogosító családok közül igen kevesen tudták később visszaváltani birtokaikat. Sok család kihalt az idők folyamán, s ezek birtokai az ősi jog értelmében a „fiskusra” szálltak. Ezeket a birtokokat később a kincstártól kellett a városnak újra zálogba venni. Először 1745-ben szerzett zálogjogot Debrecen a kincstári birtokokra *Mária Teréziától*. 80 év letelte után, 1818-ban, újabb 32 évre vette zálogba a város a kincstár tulajdonát képező pusztákat.

Az 1882-es adatok szerint a város tulajdonában ekkor 45 290 kat. hold (24 061 ha) erdő volt. Az erdőbirtok belső és külső birtokra tagozódott. A belső erdőbirtokhoz — amely az összes terület 77,3%-át tette ki — azok az erdők tartoztak, amelyek

a város határában feküdtek: a „Nagyerdő”, „Apafa”, „Monostor”, „Ohat”, „Nagy-csere”, „Bánk”, „Haláp”, „Fancsika” és „Pacz”. A külső erdőbirtok „Guthból” és „Savóskút”-ból állt. A Debrecenről keletre elterülő nagycserei, halápi, bánki, fancsikai és paczi erdőket összefoglalóan „Erdőpuszták”-nak nevezik. Ezek összes területe ekkor 30 955 kat. hold volt és ebből 14 619 kat. holdnyi a fával benőtt.

Török Gábor „Erdőgazdaság” c. tanulmányában, 1882-ben, így ír az erdőpusztai erdők fokozatos romlásának okairól: „Az elmúlt században nagyobb része e területeknek kocsányos tölgyvel volt benőve, vegyítve nyár, nyír, szil és a lapályosabb helyeken kőrissel. Jelenben, miután a vágásforgás magassága miatt, a tuskók elöregedvén, ki nem hajtottak, a legeltetés, de különösen a kaszálás miatt az erdő természetes úton fel nem újulhatott, az erdő fokozatosan ritkult, a tisztások növekedtek.”

Debrecenben az erdők közös használatban álltak. Az erdőkből kitermelt fát a városban házzal bíró civések az adó és szolgálat után kapták, eleinte ingyen, később egyre növekvő önköltségi áron.

Az erdőpusztai erdőket a város korábban kizárólag fatermesztés céljára használta és külterjesen kezelte. A XVIII. század közepén azonban, amikor a lakosság fő jövedelmét már az állattartás szolgáltatta, az erdőpusztákat már téli legelőként is használták. Ebben az időben a tisztásokat nyáron már kaszálták és a földművelés első nyomai is feltűntek. Az erdőpuszták benépesülése három hullámban történt. A folyamatos letelepedés következtében, 1930-ban már 5230 lakó élt itt. Balogh István 1936-ban így írt: „Ma már világos, hogy ezen a legnagyobb alföldi erdőterületen zárt erdőség nem jöhet létre, bár nemzeti és lokális érdek is megkívánna ezt”.

A város vezetése, amint ez a fentiekből kitűnik, gazdasági okokból kénytelen volt eltérni az Erdőpusztán a mezőgazdaság fokozott térhódítását, bár tisztában volt az erdőknek a város életében játszott fontos szerepével. Ezért a XIX. század végére fokozatosan létrehozott az erdők kezelésének ellátására, védelmének biztosítására egy hatásosan működő szervezetet. A város erdőgazdálkodásának gazdája, felelőse az „erdőtanácsnok” volt, aki, mint a városi tanács tagja, a tanácsüléseken az erdészeti ügyeket és az erdészeti személyzetet képviselte. Az erdőmester, mint szakképzett ember, az összes erdők felelős vezetője volt. A város erdei öt kerületre voltak felosztva, ezeket az „erdőszők” kezelték, az ő beosztottaik voltak az „erdővédek”.

A város erdeinek kezelését és védelmét ellátó szervezet az I. világháború végéig működött. Azonban a szervezet sem tudta megakadályozni az I. világháború alatt az erdők nagyarányú romlását, a felújítatlan vágásterek elszaporodását. Ezért vált szükségessé 1918-ban a városi erdőknek állami kezelésbe vétele. A megalkított öt erdőhivatal közül három: a nagycserei, a bánki és a halápi az erdőpusztai erdők gazdája lett. Az erdőpusztai erdőhivatalokhoz 1940-ben összesen 15 550 kh. erdő tartozott: 4850 kh a bánki, 5970 kh a nagycserei és 4730 kh a halápi erdőhivatal kezelésében volt. Ezeket az erdőket azonban az állami kezelésbe vétel után is — egészen 1945-ig — legeltetési és kaszálattási szolgálat terhelte. Az egész évben gyakorolt kaszálások és legeltetések továbbra is akadályozták az okszerű erdőgazdálkodást. Az I. világháború után sok ezer hold tisztás (üres vágástér) beerdősítéséről kellett az új erdőhivataloknak gondoskodniuk. Még 1923-ban is kb. 4000 kat. hold vágástér várt felújításra. Az erdőhivatalok irányítása a Debreceni Erdőigazgatósághoz tartozott. Az erdőhivatalok élén egy-egy állami erdőtiszt állt. Az erdők védelmét a város által fizetett és kinevezett erdőőrök látták el. Közülük minden erdőhivatalnál egy-egy fő számvevői és irodai szolgálatot teljesített.

A két világháború között a városi erdő felújítása főleg erdőtelepítők (vákáncsosok) útján történt. Mivel e célra a városnak nem volt pénze, a környező falvakból szegény, sokgyerekes családokat fogadtak fel, akik vállalták a kitermelt erdők és üres tisztások beerdősítését. Ezeknek a *vákáncsosoknak* joguk volt az erdőben lakni, ott a város fájából kunyhót építeni és meghatározott számú és fajú háziállatot tartani. Joguk volt továbbá az általuk telepített erdősítések sorközeit betvetni és mezőgazdaságilag hasznosítani. Kötelességük volt, hogy a felfogott területeket beerdősítsék, az erdősítéshez szükséges akáccsemetéket saját maguk megneveljék, az elültetett fácskákat megmaradásig ápolják, kapálják, tisztán tartásuk.

A vákáncsosok állandó problémát jelentettek az erdőhivatalok számára, mivel munkájuk értéke gyakran nem állt arányban azzal a kárral, amit jóságaiknak a meglévő erdőkben folytatott legeltetésével okoztak. A legtöbb vákáncsosnak gondja volt rá, hogy amíg a föld termőerőben van, ott az erdő ne telepedhessék meg,

mert az erdő megtelepedése a további vándorlást, kunyhójának elhagyását, megszokott környezetének felszámolását, bizonytalanságot jelentett számára. Az erdő-hivatalok ezért, amint erre lehetőségük nyílt, igyekeztek a vákáncsosoktól megszabadulni. 1921-ben még 980 erdőtelepítő (vákáncsos) családról tudunk, 1940-ben pedig már csak 140-ről. A felszabadulás után eltűnt a vákáncsos rendszer, megszűntek az erdőket terhelő legeltetési és kaszálási szolgalmi jogok és a városnak az erdőkre gyakorolt befolyása is.

A vázolt táj- és gazdálkodástörténet folyamán az emberi beavatkozás káros hatásaként születtek meg az erdőspusztai rontott erdők, köztük a jó vízgazdálkodású szántók, rétek és kaszálók közé ékelődő, szórt tanyák településrendszere.

SZABÓ JÁNOSNÉ:

A debreceni Erdőspuszták parkerdőfejlesztési terve

A Felsőtisza Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság 1974. februárjában készítette el a debreceni erdőspuszták parkerdőfejlesztési tervét a Debreceni Erdőfelügyelőséggel koordinálva. A fejlesztési programtervet a MÉM Erdőrendezési Főosztálya 1974 áprilisában hagyta jóvá. A vándorgyűlésnek 1977-ben a parkerdő kialakításának csak a kezdő lépéseit tudtuk bemutatni. Most szeretnénk a látogatók elé tárni, hogy meddig jutottunk.

A fejlesztési terv szerint: Debrecen városának a — 2000-re előirányzott 300 000 lélekszámát figyelembe véve — 930 ha a pihenőerdő szükséglete, a séta- és kirándulóerdő igénye pedig 11 250 ha lesz. Ezt az üdülőerdő igényt megfelelő szerkezetátalakítások után a debreceni, nagycseri és bánki erdők ki tudják elégíteni. A fejlesztési terv legfontosabb előírásai az állomány szerkezeti átalakításokra és a vízrendezési munkákra vonatkoztak, de tartalmazták 25 évre a járulékos beruházási igények felsorolását is.

Egy ideig a rontott erdők átalakítása indokolta a szerkezetátalakítást, majd, miután az erdőspuszták elsődleges rendeltetése megváltozott, a parkerdőkben nem kívánatos fajok aránya csökkent. Így az akác 63,1%-ról 35,8%-ra, a nemesnyár 11,3%-ról 5,1%-ra csökkent. Nőtt az esztétikus környezetet biztosító tölgyek (vörös tölgy is), fenyvesek és az elegyfaiban gazdag állományok telepítése. Az utak és pihenőhelyek körül színesedett az esztétikus erdőszegélyek kialakítása. A kirándulók által látogatott területeken pedig a ligetes állományok mellett gondozott tisztások is létesültek.

E nagykeretű program harmonikusan párosult a TIVIZIG által kérésünkre kidolgozott vízrendezési koncepcióval, amely a táj vízháztartásának, mezoklí-

májának javítása érdekében a felszíni vizeket tavakban, „tengerszemekben” gyűjtötte össze. Az eddig hasznosítás nélkül lefolyó vizekkel az 50%-ban erdősült vidék ligetes tájrészelei olyan vízfelületekkel gazdagodtak, amelyekre az erdei üdülés központjai felfűzhetőek voltak. A megvalósult vízrendezés során 382 ha vízfelület létesült, melyben 3,5—4 millió m³ vízmennyiség tartható vissza. Ez a „vízrendezés” javítja a klímát, a levegő páratartalmát, emeli a talajvízszintet, és ezzel lehetőséget teremt az igényesebb fajok erdősitésére. A vízrendezés egyben megkönnyíti a további állományátalakításokat, esztétikusabbá, vízi sportokra alkalmassá teszi a területeket. A TIVIZIG az erdeszeti igényeket megszemlélően figyelembe véve dolgozta ki az erdőspuszták vízgazdálkodási fejlesztését. Az erdőspusztai tavak vízutánpótlása és vízcseréje a Kálló-Alsónyírvíz belvízrendszerre épül. A tározók — a belvízvédelmi funkció mellett — biztonságosabba teszik a jóléti tavak vízellátását és mint vízfelületek, maguk is hozzájárulnak környezetük üdülési értékének, természeti szépségeinek fokozásához. Az üdülő, kiránduló látogatók horgászatra és vízi sportok céljaira használják.

Az erdőspuszták részletes parkerdőfejlesztési tervét a Balatonfüredi Fásítási Zöldövezettervező Iroda igen körültekintően készítette el. Az erdőspusztákat, mint az aktív pihenés eltérő funkciójú egységeit több központos rendszerbe — Nagycsere, Bánk, Veker — sorolta. Azóta ez a rendszer a hármashegy központtal bővült. A többközpontos rendszer a város sugaras útszerkezetéhez, valamint az ezeket összekötő 13 km-es Panoráma úthoz és a „Zsuzsi” kisvasúthoz kapcsolódik, amely a megközelítés